

Branko Tošović, Arno Wonisch (ur.)

**Srpski pogledi na odnose
između srpskog, hrvatskog
i bošnjačkog jezika**

**Die serbische Sichtweise
des Verhältnisses zwischen
dem Serbischen, Kroatischen
und Bosniakischen**

I/1

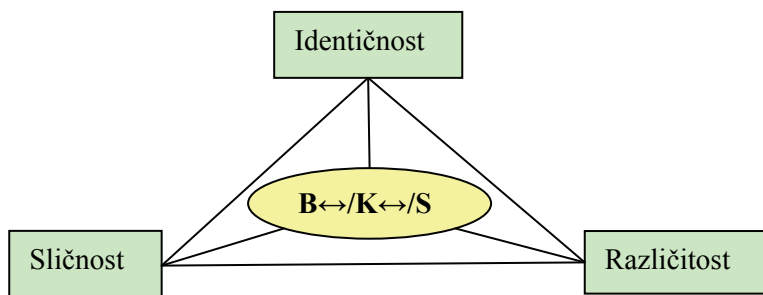
Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz
Beogradska knjiga
2010

Branko Tošović (Grac)

Srpsko-hrvatsko-bošnjačke korelacije

U radu je učinjen pokušaj da se osmisli sistem odnosa koji stvaraju srpski, hrvatski i bošnjački jezik. Oni se dovode u vezu sa tri fundamentalne korelacije – identičnošću, sličnošću i različitošću i ukazuje na to koje postoje mogućnosti za stvaranja interakcijskog modela zasnovanog na prvoj, drugoj ili trećoj korelaciji. Zatim se tri jezika (srpski, hrvatski, bošnjački) i tri megaodnosa (identičnost, sličnost, različitost) razmatraju na nivou jezičkih dominantni – forme, značenja, funkcije i kategorije. Taj kompletan sistem autor naziva korelacionalom i razlikuje intrakorelacional, interkorelacional i ekstrakorelacional.

0. Srpski, hrvatski i bošnjački jezik (**B, K, S**) obrazuju veoma kompleksan sistem odnosa, od koji su tri fundamentalna: identičnost, sličnost i različitost/razlika: **B, K, S** su ili identični, ili slični, ili različiti. U interakciji ovih jezika svaki taj odnos uvijek dolazi kao relativna vrijednost jer identičnost implicira postojanje izvjesne sličnosti ili različitosti, a različitost postojanje određene identičnosti.

1. Identičnost je binarna veza koja se ispoljava na dva načina: **(1)** kao potpuna jednakost tipa *Bor je bor.*, u kome se podudara obim pojma subjekta (*bor*) i predikata (*bor*), **(2)** kao djelimična jednakost u izrazu kao što je *Bor je drvo.*, u kome subjekat (*bor*) čini dio opsega predikata (*drvo*).

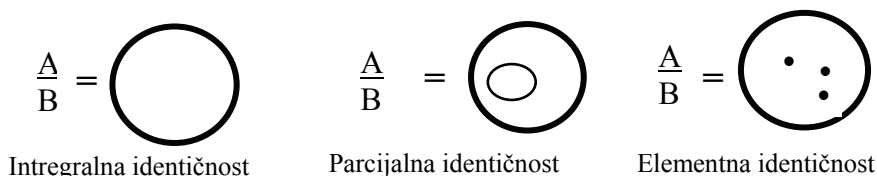
Dakle, s jedne strane, identičnost se realizuje kao homogeni odnos i to odnos **A** prema samome sebi **A** po formuli $A = A$, '**A** je jednako **A**', '**A** je isto što i **A**', 'svako je biće ono samo, ono što jeste, a ne nešto istovremeno drugo', 'svako biće je ono što jeste', 'svaka stvar je ono što jeste' (npr. *Drvo je drvo.* – *Bor je bor.* – *Novo je novo.*), a takođe „ja sam ja“, 'ja sam jedan te isti'. To mi nazivamo auto-odnosom, autoidentičnošću, a neki istošću. Autoodnos pokazuje da je svaka stvar identična samoj sebi. Ovdje se radi o čistoj tautologiji, koja je informativno prazna jer postoji i kvalitativno i kvantitativno podudaranje (preslikavanje po principu ogledala). Ako ovo primijenimo na **B, K, S**, dobićemo iskaz tipa *Srpski jezik je srpski jezik*. Semantički ove rečenice ne nose nikakvu novu ili dodatnu, a pogotovo suštinsku informaciju pa se radi o nepotrebnoj redundanciji. Međutim, takav izraz ima opravdanje ako se misao želi potencirati, pojačati, možemo nalaziti opravdanje

za takvu tautologiju kada se potencira samosvojnost, specifičnost srpskog jezika u odnosu na drugi/drugu u značenju 'Srpski jezik je srpski, a nije hrvatski ili bošnjački'. Međutim, to odmah izlazi izvan okvira autoodnosa $A = A$, jer se pojavljuje $B, C \dots X$.

S druge strane, identičnost dolazi kao heterogeni odnos (odnos refleksivnosti) u kome je A jednak B , odnosno $A = B$. Znak = znači 'isti kao nešto', 'identičan, jednak nečemu', 'sve je jedno', 'sve je iz jednog te istog sastavljeno'. Neki to nazivaju jednakošću. Poseban tip čine slučajevi kada je A istoznačno sa B ($A \equiv B$). Heterogeni odnos odaju iskazi tipa *Bor je drvo*. *Bor je jela*. U prvom slučaju *bor* dolazi kao hiponim (vrsta), a *drvo* kao hiperonim (rod). Međutim, u drugom iskazu *Bor je jela*, javlja se lažna identičnost, jer je radi o dvije različite vrste drveća, bor i jela su istoznačni u pogledu pripadnosti posebnoj vrsti stabala (zimzelenim), rodu (drveću) i živim bićima (biljkama). Dakle, istinito je da je bor bor, da je jela jela, da su i bor i jela (1) vrsta zimzelenih stabala, (2) vrsta drveća, (3) vrsta biljki i (4) vrsta živih bića. U slučaju B, K, S u ovom odnosu nastaju relacije tipa: srpski jezik = nesrpski jezik, srpski jezik = hrvatski jezik, srpski jezik = bošnjački jezik, srpski jezik = hrvatski jezik = bošnjački jezik. Ova pozicija javlja se kod onih koji dokažu ili pokušavaju dokazati da su srpski i hrvatski jedan te isti jezik. Po takvom shvatanju govoriti o srpskom znači govoriti o hrvatskom i obrnuto ('Srpski jezik je isto što i hrvatski jezik', 'Srpski jezik je isto što i hrvatski jezik.', 'Srpski, hrvatski i bošnjački su isti jezici.'). Ako smatramo da srpski, hrvatski i bošnjački predstavlja ju identičan pojam ($A \equiv B \equiv C$), onda nastaje pozicija koja potencira logičnu afirmaciju (da su isti) i implicira logičku negaciju (da su različiti). Ovakav stav može biti objektivna i istinita (ako zaista postoje valjani argumenti), subjektivna (ukoliko se polazi od ličnog osjećanja, želja, nastojanja, težnji, pretenzija i sl.) i lažna (kada je u suprotnosti sa realnim činjenicama). Postoje i neki iskazi koji ne izazivaju nikakvu sumnju, recimo *Srpski jezik je slovenski jezik*. Razlika između njega i izraza tipa *Srpski jezik je hrvatski jezik*, jeste u tome što je predikat prvog na nivou roda, hiperonima (*slovenski jezici*), a drugog na nivou vrste, hiponima/kohiponima (*hrvatski jezik*). To znači: što se više penjemo ka vrhu kategorijalnog sistema problem utvrđivanja karaktera i stepena identičnosti se smanjuje. Međutim, takva identičnost nije bitna u razmatranju odnosa $B \leftrightarrow K \leftrightarrow S$, jer se ona nalazi na intrakorelacionom planu.

Kao što se vidi, odnos identičnosti nudi više mogućnosti za posmatranja interakcije $B \leftrightarrow K \leftrightarrow S$ pa se može govoriti o različitim tipovima identičnosti. Naša preliminarna deduktivna analiza pokazuje da prvo treba razlikovati apsolutnu i relativnu identičnost. Apsolutna identičnost može dolaziti samo na ontološkom planu i bazira se na filozofskoj postavci da ne postoje dva predmeta koja su potpuno ista. Ukoliko je tačna ova teza, to bi značilo da B, K i S ne mogu biti ontološki identični jezici. Međutim, na gnoseološkom planu identičnost dolazi kao vrsta spoznaje, što automatski isključuje apsolutizaciju identičnosti. U gnoseološkoj identičnosti, po

našem mišljenju, pojavljuju se tri važne vrste – jednu ćemo nazvati integralnom, drugu parcijalnom, a treću elementnom. Pod integralnom identičnošću podrazumijevamo slučajeve kada se cjelina **A** podudara sa cjelinom **B**. Parcijalna identičnost se javlja ukoliko se dio/dijelovi cjeline **A** podudara(ju) sa dijelom/djelovima cjeline **B**. Elementna identičnost dolazi u situacijama kada su jednaki elementi cjeline **A** i **B**. Parcijalna i elementna identičnost zasnivaju se na postavci da je identično ono što se podudara u svim suštinskim obilježjima i što oni u svim situacijama ostaju istu.

Sve tri mogućnosti mogle bi se izraziti na sljedeći način: **A** (**a** i/ili **b** i/ili **c** i/ili **d**... i/ili **x**) = **B** (**b** i/ili **c** i/ili **d**... i/ili **x**). Svaka od njih može na logičnom planu dolaziti u binarnom odnosu kao istinska identičnost (ako se elementi, dijelovi ili cjelina **A** i **B** jednaki) ili kao lažna identičnost (ukoliko su oni samo prividno takvi, ili se želi vidjeti i predstaviti kao takve).

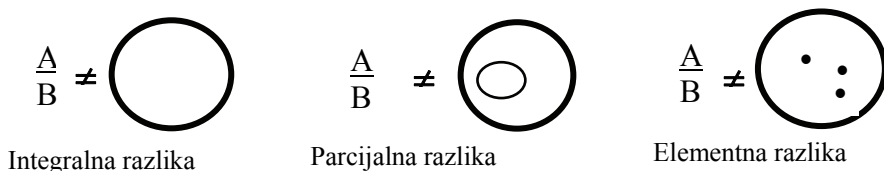
Ove vrste identičnosti imaju različite vrijednosti u izomorfizmu (odnosu s određenom mjerom identičnosti strukture dvaju ili više predmeta), homomorfizmu (ekvivalentnosti dvaju sistema u kome svakom objektu prvog sistema odgovara jedan objekat drugog sistema) i automorfizmu (izomorfizmu jedne strukture u sebi samoj).

Mreža odnosa između **B**, **K** i **S** sastavljena od (a) apsolutne i relativne, (b) elementne, parcijalne i cjelovite i (c) istinske i lažne identičnosti obrazuje sistem koji nazivamo BKS- integralom i u kome postoji više teoretskih mogućnosti: **S** = **K**, **S** = **B**, **K** = **B**, **S** = **K** = **B**.

2. Razlika (različitost) predstavlja odnos dvaju ili više predmeta u kome obilježje/obilježja jednog od njih izostaje/izostaju na nivou elementa, dijela ili cjeline. Svi predmeti, pojave, procesi, osobine, stanja i dr. koji se dovode u međusobnu vezu izdvajaju se i prepoznaju se po nekoj, manjoj ili većoj, diferencijaciji. Za prikazivanje takvog odnosa koristimo znak $\neq$, koji znači 'nije isto, nije identično' 'različito je'. Razliku možemo iskazati kao „**A** $\neq$ **B**, **C**... **X**“, odnosno „**A** je **ne-B**, **C**... **X**“, „**A** se ne podudara sa **B**, **C**... **X**“. Budući da nju najčešće čine samo neka diferencijalna obilježja, formulu bi trebalo precizirati na ovaj način: **A** (**a** + **b** + **c** + ...**x**) $\neq$ **B** (**a** + **b** + **c** + ...**x**). Pri tome se mora uzeti u obzir činjenica da se kao različiti mogu posmatrati **(1)** samo cjeloviti predmeti, predmeti kao cjelina, **(2)** predmeti sastavljeni od dijelovi ili **(3)** predmeti koje čine njihova obilježja.

Postoje dvije osnovne vrste razlike. Jedna se javlja u autoodnosu kada se razlika dolazi u okviru jednog te istog predmeta po principu $A \neq A$, što bi značilo 'A je različito od A.', 'A je različito u odnosu na samoga sebe (A).' Npr. *Bor je različit od bora*. Ovakav iskaz se doima kao paradoksalan, jer je teško shvatiti i zamisliti da se jedan predmet može od samog sebe razlikovati. U našem slučaju to bismo imali ako bismo kazali *Srpski jezik se razlikuje od srpskog jezika*. – *Srpski jezik je različit od srpskog jezika*. Međutim, takav iskaz imao bi smisla i opravdanja ukoliko bi podrazumijevao činjenicu da srpski jezik nije homogen, da se on raslojava. A to je zaista tako, jer u realizaciji svakog jezika dolazi do funkcionalnostilske, teritorijalne, socijalne, polne, generacijske i dr. diferencijacije (više v. Tošović 2002). Pošto se takva razlika nalazi na intrakorelacionom nivou (u sistemu odnosa unutar samo jednog jezika), ona nije relevantna za interakciju $B \leftrightarrow K \leftrightarrow S$.

Druga mogućnost dolazi u slučajevima kada u odnos stupaju različiti predmeti po principu $A \neq B$ ('A je različito od B.'). Npr. *Bor je različit od jele*. Ovakvi iskazi su potpuno korektni i veoma česti, jer se stvari primaju, doživljavaju i opisuju u međusobnom poređenju i na bazi njihove specifičnosti, nepodudarnosti, izdvojenosti u odnosu na druge. Stoga su takvi izrazi i na lingvističkom planu važni i korisni. U našem slučaju takvi bi bili izrazi tipa *Srpski jezik je različit od hrvatskog jezika*. – *Srpski jezik je različit od bošnjačkog jezika*. – *Srpski jezik je različit od hrvatskog i bošnjačkog jezika*. Ovakva pozicija se često pojavljuje u raspravama o odnosu između navedenih jezika. Na različitosti posebno insistiraju hrvatski lingvisti, dok srpski lingvisti nerado o njoj govore. Svaki se predmet može diferencirati u odnosu na drugi/druge na tri nivoa: na nivou elementa, dijela i cjeline. Stoga postoje elementne razlike, parcijalne razlike i integralne razlike. Elementne i parcijalne razlike dolaze po sistemu $A (a \text{ i/ili } b \text{ i/ili } c \text{ i/ili } d \dots \text{ i/ili } x) \neq B$, npr. elementnu razliku imamo ako kažemo *Bor (A) se razlikuje od jele (B) po obilježjima a, b, c, d... x.*, – *Srpski jezik (A) se razlikuje od hrvatskog (B) po obilježjima a, b, c, d... x.* – *Srpski jezik (A) se razlikuje od hrvatskog (B) i bošnjačkog (C) po obilježjima a, b, c, d... x.*

Pored ove tri strukturne razlike postoje dvije globalne vrste nepodudarnosti – apsolutna i relativna. Apsolutna razlika je, prije svega, ontološke prirode i zasniva se na filozofskoj postavci da nema jednakih predmeta, odnosno da je svaki predmet unikat za sebe i da mora biti različit u odnosu na drugi/druge. Gnoseološka razlika zasniva se na spoznaji predmeta – oni se poimaju u cjelini, segmentu ili detalju u kao različiti. Pošto se radi o procjeni, jasno je da spoznajna razlika može imati sa-

mo relativni karakter. Kada je, recimo, u pitanju odnos bora i jele, apsolutna razlika se sastoji u tome što se nigdje na zemaljskoj kugli ne može naći jedan bor i jedna jela koji bi bili 100% identični. Na spoznajnom planu botaničar ili šumar će više i lakše razlikovati te dvije vrste drveta nego onaj ko se ne bavi botanikom ili šumarstvom ili ko sa tim drvećem ima slab ili nikakav dodir. Leksikograf će, primjera radi, napisati da je bor rod četinarskih visokih drveta s dužim iglicama, a jela četinarsko drvo visine i do 40 metara, na osnovu čega ćemo zaključiti da je za nauku o jeziku i leksikografiju bitna razlika u dužini iglica i visini stabla (Rečnik MS 2007: 103). Botaničar će mnogo detaljnije pokušati da objasni šta je jedno, a šta drugo. Relativnost razlike između B, K i S je toliko izražena da je potrebna veoma široka skala na koju bi stala sva mišljenja, počev od laičkog tumačenja pa do naučnih pogleda. Krajnju poziciju zauzima stav da su razlike ogromne ili pak da su minimalne, potpuno zanemarljive ili čak da ih uopšte nema. Zbog svega toga u spoznaji i deskripciji razlike između B, K, S može se pojaviti istinska i lažna pozicija. Istinska je ona za koju postoje neoborivi dokazi, a lažna dolazi u formi svjesnog zaoblazjenja istine, unošenje zabune, dovođenja drugih u zabludu, plasiranja dezinformacija, prevara i sl. Ta mreža odnosa sastavljena od (a) apsolutne i relativne, (b) elementne, parcijalne i cjelovite i (c) istinske i lažne razlike čini poseban sistem koji nazivamo BKS-diferencijalom i u kome postoji više teoretskih mogućnosti: $S \neq K$, $S \neq B$, $K \neq B$, $S \neq K \neq B$.

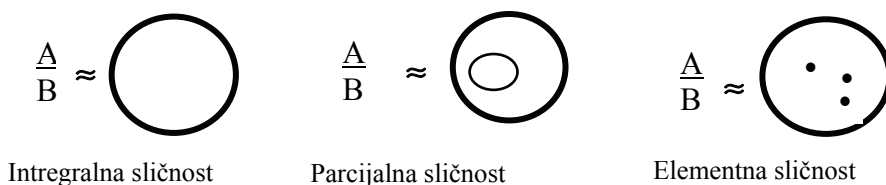
3. Svijet koji nas okružuje ne posmatra se isključivo bipolarno – kao ono što je samo identično ili samo različito. Identičnost i razlika se nalaze na suprotnim stranama linije na kojoj egzistira prelazna pojava – sličnost. Ona se pojavljuje tamo gdje nema stopostotne identičnosti ili stopostotne različitosti i podrazumijeva približavanje dvaju ili više korelata po nekim osobinama i odnosima, a prema formuli $A(a + b + c + d... x) \approx B$. Veliki problem predstavlja pitanje gdje se završava razlika, a gdje počinje sličnost. Sličnost je, u suštini, manja, slabija razlika ili nepotpuna identičnost. Identičnost implicira podudaranje, različitost nepodudarnost, a sličnost određen stepen podudarnosti i nepodudarnosti.

U tumačenju sličnosti postoje dvije teoretske mogućnosti.

Prva nastaje na bazi homogene korelacije koja se zasniva na autoodnosu ($A \approx A$), refleksivnosti, odnosu prema samome sebi: da je A slično A, da A liči na A. Takav slučaj dobili bismo iskazom *Bor je sličan boru. – Bor liči na bor.* Kao što se vidi, ovdje se prožima odnos samoidentičnosti i odnos sličnosti. Isto bismo imali u iskazu *Srpski jezik je sličan srpskom jeziku. – Srpski jezik liči na srpski jezik.* On bi imao smisla, opravdanja i informacijsku vrijednost ako bi se, recimo, imala u vidu činjenica da se srpski različito realizuje na različitim mjestima i u različitim okolnostima (kao bosanskosrpski, crnogorskosrpski, srbijanskosrpski itd.), konkretno: *Bosanskosrpski jezik liči na crnogorskosrpski, srbijanskosrpski...* ($S_1 \approx S_2, \approx S_3$). Ovakva vrsta sličnosti nije relevantna za tumačenje B, K i S, jer se nalazi na intrakorelacionom planu (koji obuhvata odnose samo u jednom jeziku).

Druga mogućnost dolazi u heterogenom odnosu kada se u odnos sličnosti dovode dva različita predmeta (**A** i **B**) pa se dobija $A \approx B$. Npr. *Bor je sličan jeli.*, *Bor liči na jelu*. Takav slučaj daju iskazi tipa: *Srpski jezik je sličan hrvatskom jeziku.* ($S \approx K$), *Srpski jezik je sličan bošnjačkom jeziku.* ($S \approx B$), *Srpski jezik je sličan hrvatskom i bošnjačkom jeziku* ($S \approx K, B$). Ova pozicija ima dosta pristalica, tačnije dosta onih koji smatraju da **B**, **K** i **S** nisu ni potpuno identični, ni potpuno različiti, već su u manjoj ili većoj mjeri slični.

Sličnost može dolazi u tri pojavna oblika: kao intergalna sličnost (kada je cjelina **A** slična cjelini **B**), kao parcijalna sličnost (ukoliko dio/dijelovi cjeline **A** liče na dio/dijelove cjeline **B**) i kao elementna sličnost (ako se radi o sličnosti elementa/elementa cjeline **A** i elementa/elementa cjeline **B**). Na logičkom planu one mogu manifestovati kao istinska i lažna sličnost.

Sličnost se ispoljava i u obliku homologije (sličnosti najvažnijih svojstava koja odražavaju suštinu predmeta).

Kompleks odnosa između **B**, **K** i **S** koji čini (a) apsolutna i relativna, (b) elementna, parcijalna i cjelovita, (c) istinska i lažna sličnost obrazuje sistem koji nazivamo BKS-similarom, u kome postoji više teoretskih mogućnosti: $S \approx K$, $S \approx B$, $K \approx B$, $S \approx K \approx B$.

4. U interakciji identičnosti, različitost i sličnosti ima dosta stvari teško dokučivih, zamršenih i spornih. Ako, recimo, ima razloga da se identičnost, sličnost i različitost posmatraju na nivou cjeline, dijela i elementa, postavlja se pitanje koliko se podudara parcijalna identičnost i različitost sa parcijalnom sličnošću, elementa identičnost i različitost sa elementnom sličnošću i kada dolazi do međusobne neutralizacije. Da bi se utvrdilo kako i koliko korelira parcijalna identičnost sa parcijalnom sličnošću, elementna različitost sa elementnom sličnošću itd., potrebno je izvršiti širu analizu.

Problem odnosa između **B**, **K** i **S** se komplikuje time što nijedan od navedena sistema (integral, diferencijal, similar) ne funkcionišu izolovano, već se međusobno prožimaju, ukrštaju. Povezati i predstaviti tu interakciju veoma je teško. Ona bi, recimo, mogla da izgleda u formi tabele u kojoj bi se pokazalo koliko je na nivou elementa, dijela i cjeline zastupljena identičnost, sličnost i različitost. Jedna od varijanata takve tabele imala bi sljedeći izgled.

Jezici	Odnos	Cjelina	Dio/Dijelovi	Element/i
B, K, S	=	+/-	+	+
	$\approx$	+	+	+
	$\neq$	+/-	+/-	+

Pomoću takve tabele mogao bi se tražiti odgovor na pitanje koliko su opravdane i utemeljene tri osnovne pretpostavke: “**B, K i S** su identični.“, “**B, K i S** su slični.“, “**B, K i S** su različiti.“

5. Identičnost i razlika nalaze se u svojevrsnom odnosu refleksivnosti, u kome identičnost odslikava/emituje razliku, a razlika refleksivnost. U bilo kojoj razlici postoji određena mjera podudaranja, isto kao što identičnost podrazumijeva razliku. Svijet je spojeni sud različitosti i identičnosti, u kome se one sudaraju, ukrštaju i neutralizuju. Te dvije pojave ne mogu jedna bez druge. Narušavanjem razlike aktualizuje se, potencira i pojačava identičnost. I obrnuto. Identičnost i različitost imaju reverzibilan karakter: ako je **A** isto/različito od **B**, onda je i **B** isto/različito od **A**. Identični odnos **a** (auto-odnos) zasnovan je u potpunosti na simetriji, a identični odnos **b** na manjoj ili većoj simetriji, koju čine podudarni elementi s lijeve i s desne strane. Razlika je čista asimetrija: ono što nalazimo s lijeve strane, ne nalazimo s desne i obrnuto.

6. Što se tiče odnosa apsolutnosti i relativnosti u trouglu identičnost ↔ sličnost ↔ razlika, pod apsolutnošću se mora podrazumijevati da je nešto potpuno, 100% identično ili različito, a pod sličnošću da nešto ne može biti 100% identično ili različito, što znači da samo identičnost i različitost mogu imati apsolutne vrijednosti (u ovome smislu), a da je sličnost uvijek relativna kategorija, jer nikad ne dolazi do 100%. Međutim, ovdje treba imati u vidu činjenicu da se apsolutnost i relativnost mogu posmatrati i na drugi način: recimo, da 5% utvrđene sličnosti može biti apsolutna, ontološka). Ako **B, K i S** posmatramo na nivou apsolutne vrijednosti (kada se radi o cifri 100%), nude se tri mogućnosti tumačenja: „**B, K i S** su 100% isti.“, „**B, K i S** su 100% slični.“, „**B, K i S** su 100% različiti.“. Sva istraživanja govore protiv prve i treće mogućnosti, što znači da na ovome planu možemo govoriti samo o apsolutnoj sličnosti, odnosno o činjenici koju niko ne može pobiti: da su **B, K i S** na ovaj ili onaj način, u ovome ili onome slični. Reći da su 100% slični značilo bi da su oni samo slični i nikako i nigdje identični i različiti. I još nešto: apsolutna identičnost i apsolutna različitost se međusobno isključuju pa ne mogu dolaziti istovremeno.

Kada je u pitanju relativnost, pod njome se podrazumijeva da nešto ne može dostizati stopostotnu vrijednost, što na ovom planu daje tri pretpostavke (mogućnosti): 1. „**B, K i S** nisu 100% isti.“, 2. „**B, K i S** nisu 100% slični.“, 3. „**B, K i S** nisu 100% različiti.“ U prilog prve i treće postavke govore brojna istraživanja. Što se tiče druge pretpostavke, takvo tumačenje može ukazivati na to da u nekom procen-

tu mogu biti potpuno identični (100% isti) ili potpuno različiti (100% nepodudarni). Prva i druga apsolutna vrijednost može dolaziti zajedno. Prva i druga relativna vrijednost nikako ne može dolaziti istovremeno.

7. U tumačenju identičnosti, sličnosti i različitosti između **B**, **K**, **S** ova tri odnosa treba dovesti u vezu sa dominantama jezika – sa onim na šta se može svesti sve što postoji u jeziku. Po našem mišljenju to je forma, značenje, funkcija i kategorija. Njih objedinjuje odnos kao fundamentalna pojava. Interakcija „identičnost, razlika, sličnost $\leftrightarrow$ forma, značenje, funkcija, kategorija“ može dolaziti kao homogeni i heterogeni odnos. Homogenost podrazumijeva korelaciju identičnosti, sličnosti i razlike samo sa formom, samo sa značenjem, samo funkcijom ili samo sa kategorijom. Heterogenost nastaje u korelaciji identičnosti, sličnosti i razlike sa dvočlanim sistemom dominanti (formom i značenjem, formom i funkcijom, formom i kategorijom), tročlanim sistemom (1. formom, značenjem i funkcijom, 2. formom značenjem i kategorijom, 3. značenjem, funkcijom i kategorijom) ili četvoročlanim (formom, značenjem, funkcijom, kategorijom) sistemom dominanti. Tako, dovodenjem u vezu identičnosti, sličnosti i različitosti na formalnom planu pojavljuju se tri mogućnosti: identičnost, sličnost i različitost formi. Kada je u pitanju heterogenost, **B**, **K** i **S** mogu imati identične forme, slične forme i različite forme. Na semantičkom planu njihove jedinice mogu biti semantički identične, slične i različite. Na funkcionalnom planu one mogu služiti u istu svrhu, imati sličnu ulogu i vršiti različitu funkciju. Osim toga, svaka funkcija jezika (strukturna ili vanjezička) može se u ovim jezicima različito manifestovati i izražavati. Jedna od njih je komunikativna, druga simbolička i sl. Na ovom planu vrlo je bitno da li BKS-identičnost, sličnost ili različitost služi u funkciji povećanja ili smanjivanja stepena razumljivosti. Na kategorijalnom planu **B**, **K**, **S** mogu imati iste, slične i različite kategorije. U ovome sistemu odnosa najznačajnije je razgraničavanje kategorije roda i kategorije vida, hiponimije i hiperonimije.

8. Pored identičnosti, sličnosti i različitosti za tumačenje interakcije **B**, **K** i **S** značajni su i druge korelacije, u prvom redu homogenost ($A \leftrightarrow A$), heterogenost ($A \leftrightarrow B$), refleksivnost: $\forall A (A=A)$, tranzitivnost ($\forall xyz (x=y \wedge y=z \supset x=z)$), simetričnost ($\forall AB (A=B \supset B=A)$), kao i postupci koji vode nekom od navedenih odnosa, prije svega, poređenje ($A : B$), supstitucija ($AB \rightarrow AC$). U heterogeni odnos stupaju različiti korelati po formuli $A = B, C \dots X$. Riječ je o korelaciji različitih predmeta koji su u nečemu identični po principu 'A je isto što i B, C...x' ili 'A je identično sa B, C...x'. U heterogeni odnos stupaju različiti predmeti, koji su u nečemu identični po principu 'A je isto što i B, C...x' ili 'A je identično sa B, C...x'. Na intrakategorijalnom nivou (u okviru samo jednoga jezika) dolazi do izražaja homogeni odnos: $S_1 \leftrightarrow S_2 \leftrightarrow S_x$; $K_1 \leftrightarrow K_2 \leftrightarrow K_x$; $B_1 \leftrightarrow B_2 \leftrightarrow B_x$, (homogeni odnos). U tranzitivnosti dva se predmeta nalaze u interakciji sa trećim, a takođe u međusobnoj relaciji. Identičnosti je bliska refleksivnost (jednakost predmeta samom sebi):

svaki se predmet nalazi u odnosu prema samome sebi po formuli $\forall x (x=x)$. U simetriji par predmeta stupa u odnos sa drugim ili istim parom: $\forall xy (x=y \supset y=x)$. Što se tiče postupaka, komparacija leži u osnovi BKS-interakcije. Ovdje je važan pojam tertium comparationis. Supstitucijom se odnos $a=b$ može transformisati tako da se zamijeni **a** ili **b** nečim drugim, a da se vrijednost (smisao) ne promijeni.

9. Srpski, hrvatski i bošnjački jezik obrazuju kompleksan i komplikovan interakcijski sistem koji mi nazivamo bks-korelacionalom. On se sastoji od intrakorelacionala, interkorelacionala i ekstrakorelacionala. Intrakorelacional predstavlja zasebni sistem veza unutar jednoga jezika pa postoji srpski intrakorelacional, hrvatski intrakorelacional, bošnjački intrakorelacional. Interkorelacional je mreža odnosa koju plete jedan jezik sa najmanje dva druga jezika. Njega može činiti, prije svega, dvočlana veza (srpsko-hrvatski interkorelacional, srpsko-bošnjački interkorelacional i hrvatsko-bošnjački interkorelacional), a takođe tročlana veza (u koju stupaju sva tri jezika). U svima njima nalazimo nekoliko vrsta interakcije. Prvu obrazuje identičnost, sličnost i različitost, drugu homogenost i heterogenost, treću tranzitivnost, refleksivnost i simetričnost itd. Ekstrakorelacional sadrži interakciju manje bliskih jezika, recimo (**a**) slovenskih (npr. srpskog i ruskog jezika) ili (**b**) neslovenskih (npr. srpskog i grčkog). U ekstrakorelacionalu **B**, **K**, **S** pojedinačno, odvojeno ili zajedno stvaraju tri sistema odnosa sa genetski manje bliskim ili dalekim jezicima. Suština ekstrakorelacionala najviše se ispoljava u kontaktima, dodirima sa evropskim i svjetskim jezicima. Ukoliko u bilo kome od njih dolazi do kompatibilnosti, nastaje kategorijal. Postoji intrakategorijal (kompatibilnost unutar jednoga jezika), interkategorijal (kompatibilnost između veoma bliskih jezika, npr. BKS-kategorijal), ekstrakategorijal – a) kompatibilnost manje bliskih (npr. srpsko-ruski kategorijal) i b) genetski različitih jezika (npr. srpsko-njemački kategorijal).

10. Kompletan sistem BKS-korelacionala možemo predstaviti u obliku četiriju prstenova (v. shemu). Prvi čine tri fundamentalna odnosa u koji stupa **B**, **K** i **S**: to su identičnost, različitost i sličnost. One se dalje dovode u vezu sa svim bitnim faktorima u okviru drugog, trećeg i četvrtog prstena. U drugom prstenu se identičnost, različitost i sličnost **B**, **K**, **S** se dovode u vezu sa standardom i supstandardom. U trećem prstenu identičnost, različitost i sličnost **B**, **K**, **S** stupaju u odnos sa vrstama globalne diferencijacije, prije svega funkcionalnostilske (funkcionalnim stilovima), teritorijalne (dijalektima) i socijalne (žargonima). Posljednji prsten ima dva dijela – gornji i donji. U gornjem se identičnost, različitost i sličnost **B**, **K**, **S** dovode u vezu sa jezičkim dominantama (formom, značenjem, funkcijom i kategorijom), kvantitetom/obimom (cjelinom, dijelom, elementom), postupkom (komparacijom, supstitucijom...) i drugim važnijim odnosima (homogenošću, heterogenošću, simetričnošću, tranzitivnošću, refleksivnošću, revezibilnošću i sl.). U donjem dijelu identičnost, različitost i sličnost **B**, **K**, **S** koreliraju sa disciplinama koje ih proučavaju (filozofijom, logikom, aksilogogijom, lingvistikom i dr.).

Literatura

Rečnik MS 2007: *Rečnik srpskoga jezika*. Redigovao i uredio Miroslav Nikolić. Novi Sad: Matica srpska.

Tošović 2002: Tošović, Branko. *Funkcionalni stilovi*. Beograd: Beogradska knjiga.

Бранко Тошович (Грац)

Сербско-хорватско-бошняцкије корелације

В настоящей статье сделана попытка рассмотреть систему отношений, создаваемую сербским, хорватским и бошняцким языками, которые автор соотносит с тремя фундаментальными отношениями – тождеством, сходством и различием. Он указывает на то, какие существуют теоретические возможности для создания модели, основанной на первом, второй или третьем, а также на их взаимодействии. В продолжение анализа соотносятся три языка (сербский, хорватский и бошняцкий) и три макроотношения (тождество, сходство и различие) с четырьмя языковыми доминантами – формой, значением, функцией и категорией. Всю эту систему автор объединяет и называет БКС-корреляционалом, в котором различает интракорреляционал, интеркорреляционал и экстракорреляционал.

Branko Tošović
Institut für Slawistik
der Karl-Franzens-Universität Graz
Merangasse 70
8010 Graz
+43/316/3802522
branko.tosovic@uni-graz.at
www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/